

**ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО
РОЗВИТКУ**

Пахомова Наталія,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти, Полтавський
національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

Мірошникова Анастасія, магістрантка,
Полтавський національний
педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

Стаття присвячена одній з найбільш актуальних проблем формуванню мовленнєвої компетентності дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку. Оскільки дошкільний вік є чутливим періодом для становлення та розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності, то розвиток мовлення є однією з основних складників загальної корекційно-розвивальної роботи в дошкільних закладах освіти. Визначено ефективні напрями формування мовленнєвої компетентності у дошкільників.

Ключові слова: дитина з інтелектуальними порушеннями, розвиток комунікативної компетентності, мовленнєвий розвиток, дошкільники.

The article is devoted to one of the most urgent problems of the formation of speech competence of preschoolers with intellectual disabilities. Since the preschool age is a sensitive period for the formation and development of communicative and speech activity, the development of speech is one of the main components of the general corrective and developmental work in preschool educational institutions. Effective directions for the formation of speech competence in preschoolers have been determined.

Key words: child with intellectual disabilities, development of communicative competence, speech development, preschoolers.

Постановка проблеми. В умовах гуманізації суспільства посилюється значення проблеми соціальної інтеграції дітей з психофізичними порушеннями. Зокрема, особливої актуальності набувають питання формування комунікативно-мовленнєвої діяльності, зокрема комунікативної компетентності дошкільників із порушеннями інтелектуального розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема формування комунікативної діяльності і спілкування посідає важливе місце в системі наук про людину. Вона є об'єктом вивчення філософів, психологів, педагогів, лінгвістів та ін. У спеціальних психолого-педагогічних дослідженнях питання розвитку комунікативних здібностей та комунікативної діяльності дітей різних нозологічних категорій було предметом численних наукових досліджень (Т. Г. Богданової, К. О. Глушенко, Г. В. Кузнецової, Е. І. Леонгард, А. В. Мамаєвої, Н. Г. Пахомової, С. А. Покутнєвої, Н. В. Савінової,

Є.П. Синьової, М. О. Супруна, В. В. Тарасун, Л. І. Фомічової, Л. О. Ханзерук, М.К. Шеремет та ін.).

Учені констатують схожі тенденції у становленні комунікативних здібностей та комунікативної діяльності дітей з порушеннями розвитку: порушення вербального спілкування, бідність мотиваційних його засад, недостатнє оволодіння комунікативними уміннями, комунікативну пасивність. Однотипність описаних розладів зумовлена комунікативним механізмом виникнення вторинних відхилень у структурі дизонтогенезу (В. М. Сорокін, Л. М. Шипіцина та ін.), який часто призводить до деформації соціальної ситуації розвитку дітей із різними психофізичними порушеннями.

У зв'язку з цим, **метою статті** є визначення особливостей формування комунікативної компетентності дошкільників із інтелектуальними порушеннями та виділення основних напрямів корекційної роботи з цією категорією дітей.

Виклад основного матеріалу. Одне з основних досягнень вітчизняної науки у вивченні феномену спілкування – це формулювання положення про єдність, нерозривність спілкування та діяльності. Теоретичні основи цієї важливої методологічної проблеми були визначальними в філософських та психологічних роботах [1, 2, 3 та ін.]. Однак єдність найважливіших психологічних категорій діяльності та спілкування дослідники розуміють по-різному. Із багатьох підходів до цієї проблеми головними є такі:

1. Діяльність – засіб спілкування людей.
2. Спілкування – самостійна діяльність людини.
3. Спілкування – атрибут різних видів людської діяльності, умова їх здійснення [1, 2, 3, 5 та ін.].

Ідея ролі діяльності в організації, розвитку спілкування людей отримала методологічне та експериментальне обґрунтування в теорії діяльнісного опосередкування міжособистісних стосунків [1, 3 та ін.]. У межах цієї концепції спільна діяльність розглядається в якості ознаки, що систематизує колектив. У спільній діяльності міжособистісні стосунки народжуються, реалізуються, перетворюються в залежності від її змісту та цінностей, що ухвалює спільність.

Сутність аналізу спілкування як діяльності розглядається з двох різних підходів. У межах одного із них поняття діяльності спілкування розглядається в системі суб'єкт-об'єктних відносин (філософський підхід) [1, 2, 3]. Проте частіше це поняття розглядається з боку психологічної структури, а предметом дослідження стають цілі, мотиви, результати комунікативної діяльності [3].

М.І. Лісіна одна із перших в психологічній науці підійшла до вивчення спілкування як особливої комунікативної діяльності, послідовно розробила схему цієї діяльності, узгодила зі схемою предметної діяльності, що її створив О.М. Леонтьєв.

На думку М.І. Лісіної, спілкування – це організація спільної діяльності та взаємодії з метою налагодження стосунків; це діяльність, у процесі якої здійснюється задоволення потреби у пізнанні себе та інших.

Найважливіша характеристика спілкування – активна позиція кожного,

хто бере в ньому участь, тобто виступає як суб'єкт. Спілкування (комунікативна діяльність) вміщує такі структурні ознаки (компоненти) діяльності: предмет (об'єкт), потреби, мотиви, комунікативні завдання, засоби (операції), результат (продукт) спілкування. Предметом (об'єктом) діяльності спілкування є інша людина – партнер за спілкуванням як суб'єкт, як особистість. Специфіка потреби спілкування – виникнення бажання пізнавати та оцінювати інших людей, у подальшому – пізнавати, усвідомлювати, оцінювати самого себе. Засоби спілкування – ті операції, за допомогою яких індивід вступає в спілкування, тобто зовнішня, поведінкова картина комунікації. Нарешті, продуктом спілкування є образ себе та іншої людини, а також стосунки, що виникають між людьми в процесі комунікації [1, 2, 3, 4, 5 та ін.] .

Структурно-діяльнісний підхід до спілкування став найбільш продуктивним у дослідженні спілкування, закономірностей його онтогенезу. Вважаємо, що він може стати продуктивним і під час вивчення закономірностей дизонтогенезу.

Аналізуючи проблему комунікативної діяльності в наукових джерелах, слід відзначити термінологічну різноманітність у позначенні цього явища: «спілкування», «комунікація», «комунікативна діяльність» тощо. Таке різноманіття свідчить не тільки про використання різної термінології авторами, а й про методологічні й змістові відмінності в тлумаченні цих понять. Подібна тенденція властива і дослідженням комунікативної діяльності в умовах мовленнєвого дизонтогенезу (Т. М. Волковська, К. В. Ковилова, О. С. Павлова, О. Г. Федосєєва, М. К. Шеремет та ін.).

Прихильники діялісного підходу до комунікативної діяльності використовують у власних роботах різні визначення цього поняття: «спілкування», «діяльність спілкування», «комунікативна діяльність», «комунікативні здібності».

Спілкування (комунікативна діяльність) визначається в психології як діяльність, спрямована на вирішення завдань соціального зв'язку. Діяльність спілкування виступає як загальний тип специфічно людської діяльності, окремими проявами якої є всі види взаємодії людини з іншими людьми та об'єктами навколишньої дійсності. Водночас, головним й універсальним видом взаємодії між індивідами є мовленнєва діяльність, яка є і формою, і одночасно засобом діяльності спілкування. Таким чином, комунікативна і мовленнєва діяльності розглядаються в психології як загальне і часткове, як ціле і частина.

Більшість вчених поділяють думку О.О. Леонтьєва про те, що мовленнєва діяльність є окремим випадком комунікативної діяльності і розглядають її у зв'язку з мовленням.

У контексті нашого дослідження терміни «спілкування» і «комунікативна діяльність» вживаються як синонімічні.

Компетентність – це ситуативна категорія, тому що виражається в готовності до здійснення будь-якої діяльності в конкретних життєвих ситуаціях. Зовнішня дійсність структурується відповідно до внутрішньої, а внутрішня, у свою чергу, відтворює вплив навколишнього середовища [1, 2;3].

Існуючий на сьогодні компетентнісний підхід до навчання розглядає

компетенцію як здатність дитини адекватно реагувати у відповідь на зовнішнє спонукання під час взаємодії з іншими людьми. За ступенем та характером реалізації цієї здатності можливо спрогнозувати успішність корекційного освітнього процесу.

Відтак, особливий інтерес викликає не власне мовлення, а мовленнєве спілкування. *Мовленнєве спілкування* – це процес встановлення та підтримки цілеспрямованого, прямого чи опосередкованого, контакту між людьми засобами мови. У будь-якому тексті (усному чи письмовому) реалізується система мови, тобто, комплекс фонетичних, лексичних, граматичних одиниць, які є засобом комунікативної діяльності людей із метою вираження їхніх почуттів, думок, бажань і намірів [1, 2, 5].

Отже, аналіз теоретичних джерел дозволяє констатувати, що в проблемі взаємозв'язку особистості та комунікативної діяльності вагомими факторами визначено комунікативний арсенал і потенціал особистості, які охоплюють такі особистісні риси, що позитивно впливають на перебіг і результати взаємодії з навколишніми та визначають індивідуальний комунікативний стиль і компетентність індивіда. Зазначені особистісні утворення детермінують ефективність комунікативної діяльності та зумовлюють зворотну реакцію партнерів, що спонукає до розвитку та якісних змін комунікативні риси особистості суб'єкта спілкування. Встановлено, що важливим чинником становлення комунікативного потенціалу індивіда є його активність.

Ми вважаємо, що вивчення дитини із порушеннями психофізичного розвитку на ранніх етапах дизонтогенезу в напрямку формування активної невербальної і вербальної комунікації дозволить активізувати компенсаторні можливості організму та механізми розвитку .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения. М. : Просвещение, 1986. 144 с.
2. Пахомова Н.Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі : дис. ... канд. пед. наук. К., 2006 . 198 с.
3. Сак Т.В. Педагогічні технології у навчальному процесі спеціалізованої школи. *Дефектологія*. 2008. № 3. С. 10–13.
4. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник : Ч. 2. : Навчання і виховання дітей. К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. 224 с.
5. Pakhomova, N., Baranets, I., Okhrimenko, I., Rudenko, L., Stakhova, L., Moroz, L. Utilizing specialized knowledge during correctional education with older preschool children with speech disorders. *Revista Conrado*. 2023. № 19(91), P. 474-483.